

Tac Mahal'de Ağlayan Gelin (Ters Lale Motifi)

Weeping Bride in the Taj Mahal (The Reverse Tulip Pattern)

Fadime Özler¹

öz

Dünya üzerinde yapıldığı dönemden günümüze değin birçok insanın görmeyi en çok arzu ettiği yapılardan biri hiç şüphesiz Tac Mahal'dir. UNESCO Dünya Mirası listesinde yer alan ve Dünya'nın yedi harikasından biri olan Tac Mahal'i bu kadar eşsiz ve özel kılan ise sadece mimari başarısı değil aynı zamanda yapılış öyküsüdür. Tac Mahal; Şah Cihan'ın eşi Mümtaz Mahal'in on dördüncü çocuklarını dünyaya getirirken ani ölümü üzerine inşa edilmiştir. Külliye halinde inşa edilen Tac Mahal; büyük bir bahçe içerisinde, türbe, cami ve mihmanhaneden oluşmaktadır. Tac Mahal külliyesi içerisinde yer alan bu yapıların mimari süslemeleri içerisinde görülen bitkisel motifler arasında Babürlü dönemi mimari süslemelerinde yaygın bir kullanımı olmayan ağlayan gelin motifi de yer almaktadır. Aslında doğadaki görünümü sebebiyle ters lale adı verilen bu çiçeğe Anadolu'da yaygın bir şekilde ağlayan gelin ismi verilmiştir. Bu çalışmada; Tac Mahal ile ilgili olarak yapılan çalışmalarda daha önce değinilmemiş olan "Ağlayan gelin" motifinin külliye içerisinde bulunduğu yerler, malzeme-teknik ve sanatsal açıdan değerlendirilmesi yanında bu motifin seçimi ile mimari süslemelerde ne zamandan beri kullanıldığı ve günümüzde varsa hangi yapılarda bulunduğu hususlarına değinilecektir.

Anahtar kelimeler: Tac Mahal, Türbe, Süsleme, Ağlayan Gelin, Ters Lale

ABSTRACT

Since it was built, the Taj Mahal has unquestionably been an edifice that many people have desired to view most in the world. The uniqueness of its architectural achievements as well as the story of its construction have caused the Taj Mahal to be included in the UNESCO World Heritage list and have designated it one of the seven wonders of the modern world. The Taj Mahal was built after the sudden death of Shah Jahan's wife, Mumtaz Mahal, as she birthed her fourteenth child. The Taj Mahal complex includes a tomb, a mosque, and a guest house. The "weeping bride" pattern was not commonly used in Mughal period architectural embellishments but is observed in the floral patterns of the architectural ornamentations of buildings constructed in the Taj Mahal complex. The "reverse tulip," so-named for its appearance in nature, is commonly labeled the "weeping bride" in Anatolia. This study will probe the selection of the weeping bride pattern, a theme that has not been elucidated in the extant studies on the Taj Mahal. It will investigate how long this design has been used in architectural trimmings, clarify other structures where it may be observed, describe the locations of its use within the Taj Mahal complex, determine its materials and techniques, and evaluate it in terms of artistry.

Keywords: Taj Mahal, Tomb, Decoration, Weeping Bride, Reverse Tulip

¹(Dr.), Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kayseri, Türkiye

ORCID: F.Ö. 0000-0002-9241-9874

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Fadime Özler,
Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Kayseri, Türkiye
E-posta: fozler@erciyes.edu.tr;
fadimeozler@gmail.com

Başvuru/Submitted: 01.02.2021

Revizyon Talebi/Revision Requested: 05.05.2021

Son Revizyon/Last Revision Received: 11.05.2021

Kabul/Accepted: 15.05.2021

Online Yayın/Published Online: 30.06.2021

Atf/Citation: Özler, Fadime. "Tac Mahal'de Ağlayan Gelin (Ters Lale Motifi)". *Sanat Tarihi Yıllığı - Journal of Art History* 30 (2021), 145-168.

<https://doi.org/10.26650/sty.2021.872091>

EXTENDED ABSTRACT

The Taj Mahal encompasses 42 acres of land sloping gradually from South to North on the southern bank of the Yamuna river in Agra, India. The complex is located in a big garden in the traditional *char bagh* design of the Mughal period. It includes the main gate (*Darvaza-i-Ravza*), a garden, a tomb, a mosque, and a guest house. The Taj Mahal is the most significant edifice of the Mughal period in India because of its architectural plan, monumentality, and decorations. The embellishments of the buildings housed within the Taj Mahal complex comprise botanical motifs, geometrical patterns, objects, and inscriptions. The botanical motifs can be classified into three major groups:

- a. designs incorporating fruits and fruit trees
- b. palmette, rumi, and lotus flower patterns
- c. naturalist flower shapes

Almost 46 botanical motifs may be noted in the buildings within the Taj Mahal complex: 23 distinct botanical motifs may be observed in just the tomb of the Taj Mahal. Besides the rumi, palmette, lotus, and acanthus designs common in the Mughal period engravings, flora such as liliun, daffodil, linaria, iris (freesia), tulip, clove, chrysanthemum, poppy, honeysuckle, opium poppy, columbine, magnolia, and garnet are included in the patterns. In particular, linaria, daffodil, liliun, tulip, reverse tulip, hyacinth, clove, and poppy patterns were intensively utilized in the Taj Mahal.

Reverse tulip patterns are noted among the botanical motifs incorporated in the architectural ornamentations of the structures of the Taj Mahal complex. This motif was rarely observed in Mughal period architectural decorations. The reverse tulip is the earliest decorative plant used to symbolize gloom. It belongs to the bulbous plants family and represents sadness for many religions and cultures. It is also the subject of legends. This flower is named “weeping bride” in Anatolia, and is called using other Turkish names such as *ters lale* (reverse tulip), *gelin çiçeği* (bride flower), *imparator çiçeği* (emperor flower), *imparator lalesi* (emperor tulip), *şah tuğu* (shah plume), *kral tacı* (king’s crown), *galır, dağ lalesi* (mountain tulip), *güle, şılır, ters kupa* (reverse cup), *mungur, tönbek*, and *boynubükük*. This flower is also called the *Adıyaman* tulip, and is mentioned as *Adıyaman* in many source texts. It is called as boynubükük in Van and *gül nahun* in Hakkâri; it is also described as *şerefeli Lale* in some places. This flower is called the weeping bride because the nectariums below the petals look like tears. In India, the flower is called “kaiser’s crown.” Kaiser means saffron in Hindi. The weeping bride grows naturally in the high altitudes of the Kashmir region and other areas skirting the Himalayas in India. It is orange and could be so named because of its color. The weeping bride pattern is located on the panels on the surface of the red sandstone platform in the Taj Mahal Complex. They are also found on the arched faces of passages covering the central vaults. They occupy the most significant proportion of the interior embellishments of the mosque where the mihrab is positioned. They are observed in the wall decorations of the

main hall called *Shish Mahal*. They may be noted just past the entrance gate of the tomb and on Shah Jahan's sarcophaguses. The weeping bride pattern was created using high-quality relief techniques on the platform and in the mosque; however, it was produced on the dados-plates on the interior wall surfaces by carving the marble and was replicated through the stone inlay technique on the sarcophaguses. The weeping bride pattern in the Taj Mahal Complex is not found in the botanical motifs of Mughal constructions up to the Shah Jahan period. It cannot be observed in edifices built by the Mughals after Shah Jahan. The intensive ornamentation plan, especially of structures constructed in Agra and Lahore during Jahangir's reign, is especially attention-attracting. More natural botanical decorations were introduced in Mughal buildings beginning with the Jahangir period when a table of floral motifs, including a weeping bride flower along with varied tulip designs, was created by the palace artist Mansur for the Dara Shukuh Album. Jahangir was fond of painting; he even created an album of discrete and original plant and animal patterns. Jahangir's Rose Album also incorporates a weeping bride design. However, this motif is not observed in architectural creations of the Jahangir period, bolstering the assertion that the weeping bride floral design was added to architectural ornamentation during Shah Jahan's reign. The weeping bride motif is seen in the parts of the *Divan-i-Aam* added by Shah Jahan within Agra Castle and in the *Divan-i-Khas* of the palaces/castles in Delhi. The palaces/castles of Agra and Delhi continued to add structures and ornamentation, especially during Akbar's rule. The most significant accumulations occurred during the reigns of Jahangir and Shah Jahan. The additions made by these rulers can be distinguished by their material and stylistic features, such as Akbar's propensity for red sandstone and Jahangir's and Shah Jahan's use of white marble and colored stones. Also, the technical and stylistic features of the decorations reflect their times and can most decisively determine the periods. The fact that the weeping bride motif is seen in the additions made by Shah Jahan in these buildings strengthens the interpretation that this motif is seen in the ornamentation of edifices founded by Shah Jahan. This motif is not encountered in the Tiled Ravza initiated in the same year as the Taj Mahal, located very close to the Taj in Agra city, but not founded by Shah Jahan. However, more than 20 floral motifs are detected on both the interior and exterior walls of the *Tiled Ravza*. This distinction offers vital evidence that the weeping bride motif was not in use in structures build in the same city, even in the same period, as the Taj and that it was only applied to edifices founded by Shah Jahan. In addition, a scrutiny of the architecture of the Ottoman and Safavid periods contemporaneous to the Mughal reign in India reveals that the weeping bride motif was not widely applied during the Safavid period. Further, it was used in a few rare architectural examples, gravestones, book art, and manuscripts dating to the 17th and 18th centuries in the Ottoman period. Some examples of its use in book art may be noted in the Gaznevi album numbered *İÜK. T. 5461* and the title gilding of the manuscript numbered *İÜK. A. 6228*. Contemporaneous exemplars dating to 1676-77 and 1711-12, respectively, may be found in the Topkapı Palace Valide Sultan bedroom tiles and in the hand-drawings that

repeated the same composition. The only example of a stone inlay treatment of the bulb and the whole plant can be observed on a gravestone in the burial area next to the Turhan Valide Sultan Tomb.

Consequently, it may be asserted that the weeping bride flower, an endemic plant across the world, was used as a unique pattern in architectural decorations for construction forms, especially the tombs and palaces/castles founded by Shah Jahan during the Mughal period.

Giriş

Türk-İslam mimari eserleri arasında Hindistan'daki en önemli yapı hiç kuşkusuz 1526-1857 yılları arasında hüküm sürmüş Babürlü İmparatorluğu'nun beşinci hükümdarı Şah Cihan'ın 1629'da otuz sekiz yaşında ölen eşi Mümtaz Mahal için yaptırdığı Tac Mahal Türbesi'dir. 1983 yılından bu yana UNESCO Dünya Kültür Mirası listesinde yer alan Tac Mahal, 7 Temmuz 2007 Cumartesi günü de Dünya'nın yedi harikasından biri olarak ilan edilmiştir¹. Hindistan'ın Agra şehrinde yer alan ve külliye halinde inşa edilen Tac Mahal; Yamuna nehrinin güney kıyısında kademeli bir şekilde güneyden kuzeye doğru eğimli toplam 42 dönümlük bir alanı kaplamaktadır. Babürlü döneminin geleneksel çar bağ düzenindeki büyük bir bahçe içerisinde yer alan külliye: Ana kapı (Darvaza-i-Ravza), bahçe, türbe, cami ve mihmanhane yapılarından oluşmaktadır. Külliye'nin en gözde yapısı olan Tac Mahal Türbesi, dünya mimarlığı içinde taşın bir anlama büründüğü ender yapılardan biridir². Yapının mimarları ile ilgili olarak iki önemli isimden bahsedilmektedir. Bunlardan birincisi Lahorlu Ahmed'dir. Lahorlu Ahmed, aynı zamanda Delhi'deki Kırmızı Kale'yi ve Cami Mescid'i yapan XVII. yüzyılın önemli mimarlarından biridir³. Bir diğer isim ise Cihangir'in önemli mimarlarından olan Mir Abdul Kerim'dir. Tac Mahal'in yapımında dünyanın birçok yerinden mimar ve usta getirildiği, oradaki mimarlar ve ustalarla beraber, İstanbul'dan gönderilen ve Mimar Sinan'ın yetiştirdiği ustalardan olan İsa namındaki bir mimarın da yer aldığını Ferguson da eserinde zikretmektedir⁴. Ayrıca Tac Mahal'in planını çizen yine Osmanlı'dan giden mimar İsa Efendi'dir⁵. Fakat Türk mimarının birçok yardımcı kullandığı, özellikle türbenin anıtsal kubbesinin yapımında Osmanlı'dan giden mimarlardan İsmail Efendi'nin görev aldığı bilinmektedir⁶. Tac Mahal'in mimarlarından biri olarak düşünülen Jeronimo Veroneo'nun mimarı olduğu fikri ise zamanla terk edilmiştir,⁷ ancak tezyinat için başta Venedikli Jeronimo Veroneo olmak üzere Avrupalı sanatçılardan faydalandığı düşünülmektedir⁸. Yapının hat süslemeleri ise Abdul Hak Şirazi tarafından yazılmıştır⁹. Tac Mahal; mimari planı, anıtsallığı ve tezyini süslemeleri ile Hindistan'daki Babürlü döneminin en önemli yapısıdır. Tac Mahal Külliyesi'nde yer alan yapıların süslemeleri dikkate alındığında ilk olarak türbesinde;

- 1 Arshad Islam, "The Taj: An Architectural Marvel or an Epitome of Love?," *Australian Journal of Basic and Applied Sciences* 7/9 (2013), s. 367-74.
- 2 Adnan Turani, *Dünya Sanat Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990), s. 341.
- 3 Barbara Brend, *Islamic Art* (London: A Division Of British Museum Publication Ltd., 1991), s. 209.
- 4 Celal Esad Arseven, *Türk Sanat Tarihi (Menşinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar)*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi,1956), s. 67.
- 5 Waqarul Hasan Siddiqi, *World Heritage Series Taj Mahal*, (New Delhi: Archaeological Survey of India,2009), s. 35.
- 6 Islam, a.g.e., s. 368.
- 7 Engin Bektaş, "Tac Mahal", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.39, (İstanbul: Test Yayını, 2010) s. 337-339.
- 8 Suut Kemal Yetkin, *İslam Mimarisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi,1965), s. 336-37.
- 9 Fadime Özler, "Tac Mahal'in Hat Süslemeleri ile Yazıtlarındaki Sure ve Ayetler Üzerine Bir Değerlendirme" *Bilimname* XLI, 41, no:1 (Mayıs, 2020): s. 991-1028, (erişim 05 Aralık 2020, doi: 10.28949/bilimname.698998; Ebba Koch, "The Taj Mahal: Architecture, Symbolism, and Urban Significance", *In Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, XXII (2005), s.127-149.

beyaz mermer üzerine yüksek kabartma ile yer yer renkli taş kakmalarla oluşturulan yoğun bitkisel bezemeler yanında yine renkli taş kakma tekniği ile oluşturulmuş geometrik ve hat süslemeler bulunmaktadır. Türbede yer alan süsleme programı; zeminden itibaren görülmekte olup özellikle yapının dört cephesinde yer alan anıtsal eyvan düzenlemesine sahip giriş kapılarında, kapıların yanında yer alan köşe hücrelerinde, yapının taçlandırıldığı kubbesinde ve türbeden ayrı olarak yapılmış olan aynı platform üzerinde yükselen dört köşesindeki minarelerinde bulunmaktadır. Türbenin iç mekânında da mermer üzerine yüksek kabartma ile oluşturulmuş bitkisel bezemeler yanında yine renkli taş kakmalarla oluşturulmuş bitkisel motifler bulunmaktadır. Yoğun olarak iç mekânda yer alan bitkisel bezemeler daha özenli natüralist çiçekler şeklinde ve vazö içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ana mezar odasında bulunan Mümtaz Mahal ve Şah Cihan'ın mezar sandukaları da yapının süsleme kompozisyonunu tamamlar şekilde değerli renkli taşlarla oluşturulmuş bitkisel bezemelere ve eşsiz hat süslemelere sahiptir. Cami ve mihranhanesinde ise kırmızı kumtaşı duvar yüzeyine yüksek kabartma yanında yer yer renkli taş kakma tekniği ile beyaz mermer ve yarı değerli taşlarla oluşturulan bitkisel, geometrik ve hat süslemelerin bütün duvar yüzeylerinde kullanıldığı görülmektedir (**Fotoğraf: 1**).

Fotoğraf 1: Tac Mahal Türbesi'nin Mehtap Bağ'dan Genel Görünüşü (Özler, 2016)

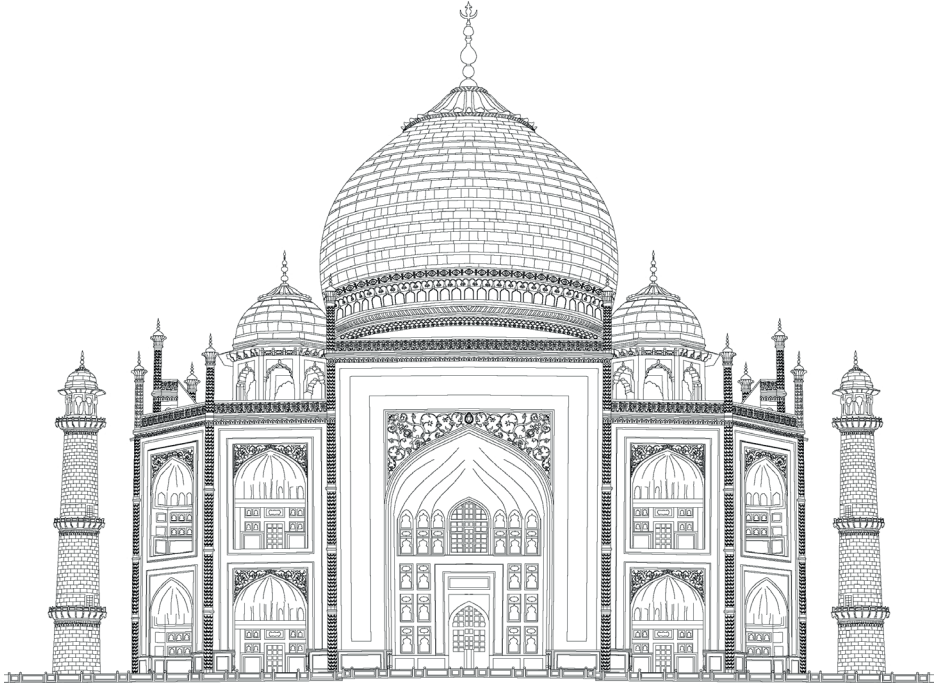
Tac Mahal Külliyesi'nde yer alan yapıların süslemelerini; bitkisel motifler, geometrik desenler, nesneli, mimari unsurlar ve yazı oluşturmaktadır. Babürlü dönemi bitkisel süslemeleri, natüralist bir üslupla işlenmeleri ile de oldukça dikkat çekicidir. Tac Mahal Türbesi'nde bulunan bitkisel motifleri ise üç ana başlıkta gruplandırmak mümkündür:

- a- Meyve ve meyve ağacından oluşan bitkisel motifler,
- b- Palmet-rumi-lotus çiçeklerinden oluşan motifler,
- c- Natüralist çiçeklerden oluşan motifler

Tac Mahal'in mimari ihtişamı kadar önemli bir yere sahip olan bitkisel süslemeleri genel olarak Babürlü dönemi mimari süslemelerinin ve aslında Babürlü dönemi bahçelerinin önemli bir yansımasıdır. Tac Mahal Külliyesi içerisinde yer alan yapıların bitkisel süslemeleri incelendiğinde yaklaşık olarak 46 adet bitkisel motif kullanıldığı tespit edilmiştir. Tac Mahal'in sadece türbesinde 23 çeşit bitkisel motif kullanılmıştır. Babürlü dönemi mimari süslemelerinde de yaygın olarak karşılaşılan; zambak, nergis, nevrüz, iris (süsen), lale, karanfil, kasımpatı, gelincik çiçeği, hanımeli, haşhaş, çuha çiçeği, hasekiküpesi, manolya, nar yanında rumi, palmet, lotus ve kenger gibi bitkiler bu motifler arasındadır. Özellikle zambak, lale, ağlayan gelin, karanfil, gelincik çiçeği, nevrüz ve nergis motifleri Tac Mahal'de en sık kullanılan bitkisel motiflerdir (**Fotoğraf: 2, Şekil: 1**).

Fotoğraf 2: Tac Mahal Türbesi'nin Genel Görünüşü (Özler, 2016)

Şekil 1: Tac Mahal Türbesi Dış Cephe Genel Süsleme Programı (Özler, 2018)

Tac Mahal Külliyesi içerisinde yer alan yapıların mimari süslemeleri içerisinde görülen bitkisel motifler arasında Babürlü dönemi mimari süslemelerinde yaygın bir kullanımı olmayan ağlayan gelin yani ters lale motifi de yer almaktadır. Araştırmanın konusunu oluşturan ağlayan gelin dünya genelinde nerelerde yetişir, hangi coğrafi bölgelerde bulunur ve Tac Mahal'e nasıl gelmiştir? Aynı zamanda ağlayan gelin motifinin külliye içerisinde bulunduğu yerler, malzeme-tekni ve sanatsal açıdan değerlendirilmesi yanında bu motifin seçimi ile Babürlü mimari süslemelerinde ne zamandan beri kullanıldığı ve hangi yapılarda görüldüğü, Babürlüler'in çağdaşı olan Safevi ve Osmanlı dönemi eserlerinde de görülüp görülmediği gibi sorular aydınlatılmaya çalışılacaktır.

1. Ağlayan Gelin-Ters Lale (*Fritillaria Imperialis*): Ağlayan gelin yani ters lale genellikle soğuk iklimlerde bulunan kırsal bölgelerde, yüksek yerlerde yetişen endemik bir bitki türüdür. Ağlayan gelin, Türkiye, Kuzey Irak, İran, Suriye, Rusya, Filistin, Ürdün, Afganistan, Pakistan ve Kuzey Hindistan'ın dağlık bölgelerinde Himalayalar'da doğal olarak yetişmektedir¹⁰. Anadolu'da doğuda; Hakkâri, Şemdinli, Bitlis, Siirt, Adıyaman, Elâzığ, Malatya ve Van başta olmak üzere Güneydoğu bölgelerine kadar uzanmaktadır. Doğu Anadolu dağlarında

10 Neşet Arslan ve Ercüment Sarıhan, "Türkiye'nin *Fritillaria* Türleri ve Bunların Tarımı Konusunda Yapılan Çalışmalar" (II. Süs Bit. Kong. Antalya, 22-24 Ekim 2002), s. 303-309.

yabani olarak yetişir¹¹. Trakya bölgesinde (Silivri köyleri) süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir¹². Zambakgiller familyasından olan ters lale doğal görünüşüyle mevcut kültür lalelerinden çok daha gösterişlidir ve çiçeği değişik renklerde olup, lalenin tersine yere doğru bakmaktadır. Çiçekleri oluşumundan itibaren ters bir şekilde büyüme gösteren ağlayan gelin otsu ve soğanlı bir bitkidir. Ters lalenin soğanları 7-8 cm çapında olup basık şekillidir ve bitkinin taç şeklinde yaprakları bulunur. Gövde boyu 50-100 cm arasında değişebilmekte, 4-8 adet yaprağı bulunan bitkinin parlak yeşil renkteki bu yaprakları gövdenin alt yarısında dairesel olarak dizilmiş olup mızrak şeklindedir. Çoğunlukla her dalında altı adet çiçeği bulunmaktadır. Ancak doğada 5-12 adet arasında değişen sayıda çan şeklinde çiçeği olanları da bulunmaktadır. Çiçekler yalın kat ya da katmerli olabilirler. Yapraklarda beyaz ya da altın sarısı renkte çizgiler mevcuttur. Çiçek açma dönemi mart ve mayıs ayları arasındadır. Çok soğuklarda yaprakları donabilir. Ancak bu yapraklar güneşi görmesiyle birlikte yeniden gelişmeye ve büyümeye devam ederler. Rengi turuncu, kırmızı arasında değişen tonlarda olabildiği gibi sarı da olabilmektedir. Ülkemizde doğada yetiştiği Van, Hakkâri, Şemdinli ve Adıyaman'da koyu kırmızı renkte olanların yanı sıra, narçiçeği kırmızısı ve az sayıda da olsa sarı renkte çiçeklere sahip ters lalelere rastlanabilmektedir. Ayrıca Antakya-Şenköy'de mor renkte ağlayan gelin türleri mevcuttur. Yabani formları ise genellikle turuncu veya kırmızı renklerdedir¹³ (**Fotoğraf:** 3-5).

Fotoğraf 3, 4, 5: Ağlayan Gelin-Ters Lale Bitkisi Turuncu-Sarı-Kırmızı
(<http://www.agaclar.net/forum/dogu-anadolu-bolgesi/3920.htm>)

Dayanıklı bir bitki türü olan ağlayan gelin, çiçeklerinin ters durması nedeniyle ünlenmiştir. Anadolu tabiri ile boynu bükük bir görüntü sergilemektedir. Asurlular zamanında “ağlayan aale” ismi verilen, Anadolu’da yaygın olarak “ağlayan gelin” şeklinde adlandırılan bu bitkiye; ters lale, gelin çiçeği, imparator çiçeği, imparator lalesi, imparatorluk tacı, şahtuğu, kral tacı,

11 Mehmet Koyuncu, “Geofitler,” **Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Bilim ve Teknik Dergisi**, 27/321 (1994.), s. 72-82.

12 Turhan Baytop, **Türkçe Bitki Adları Sözlüğü** (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015), s. 23.

13 Mehtap Dilik, **“Şemdinli Lalesi (Fritillaria Imperialis L.) Ve Adıyaman Lalesi (F.Persica L.)’Nin Doku Kültürüyle Çoğaltılması”** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006), s. 13.

galır, dağ lalesi, güle, şılır, ters kupa, mungur, tönbek ve boynubükük gibi Türkçe isimler verilmiştir. “Adıyaman lalesi” olarak adlandırılan bu bitki, birçok kaynakta, “Adıyaman” olarak da anılmaktadır. Van’da “boynubükük”, Hakkari’de “gülnahun” denilmektedir. Ağlayan gelin hasret ve muhabbet çiçeği olarak da bilinmektedir. Bazı yerlerde “şerefeli lale” de denilen bu bitkiye “ağlayan gelin” denilmesinin nedeni, çiçeklerinin dip kısımlarındaki gözyaşına benzeyen nektar bezlerinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca bu bitkinin çiçeklerinin göbek kısmında nektar damlacıklarının çiçeğin konumu dolayısıyla yere damlaması, Hz. İsa’nın çarmıha gerildiği zaman Meryem Ana’nın gözyaşlarından yere akan damlalarla özdeşleştirilmiştir. Bu gözyaşlarından oluşarak yetiştiğine inanılan ters laleler, Hıristiyan aleminin kutsal çiçeği olarak da kabul edilmektedir¹⁴. Hindistan’da ise “kaiser’s crown” olarak adlandırılmaktadır. Kaiser’in kelime manası Hintçe’de safran demektir. Ağlayan gelin Hindistan’da Keşmir bölgesinde yüksek yerlerde ve Himalayalar’ın eteklerinde doğal olarak yetişmekte ve turuncu renkte açmaktadır ve renginden dolayı bölgede bu şekilde isimlendirildiği anlaşılmaktadır. Hindistan’da da nisan ve haziran aylarında açmaktadır. Kırmızı renkte olanları da bölgede mevcuttur.

Ağlayan gelin en eski süs bitkilerinden birisi olup, Osmanlılar zamanında lale, nergis ve sümbül kadar popüler bir bitki olmuştur. Ağlayan gelin 400 yıl önce Türk bahçelerinin çok kıymetli bitkilerinden birisi olup, I. Selim zamanında en çok sevilen bitki türlerinden olduğu bilinmektedir¹⁵. Rix and Phillips¹⁶, Avrupa’da XVI. yüzyıldan beri kültürü yapılmakta olan ağlayan gelin çiçeğinin İstanbul’dan Viyana’ya getirildiğini, oradan da Hollanda ve İngiltere’ye yayıldığını rapor etmiştir¹⁷.

Ağlayan gelin XIX. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı topraklarına has bir çiçek olarak kalmıştır. XX. yüzyıl başlarında yapılan araştırmalar ve ilerleyen bitki yetiştiriciliği sonucu türleri çoğalmıştır. Bugün ağlayan gelin dünya üzerinde bilinen 165 türü ve tür alt kategorisi bulunmaktadır¹⁸. Zaman içerisinde unutulmuş ve eski önemini yitiren bitki, 1960’lı yıllarda Adıyaman’da Ali Deniz tarafından yeniden fark edilmiş ve bunun ardından doğadan sökülerek ihraç edilmeye başlamıştır¹⁹.

2. Tac Mahal’de Ağlayan Gelin Motifinin Bulunduğu Yerler ve Özellikleri: Külliyyede ağlayan gelin motifi; yapıların tamamının üzerinde yer aldığı kırmızı kumtaşından seki-platform yüzeyinde, caminin iç mekânında tonozlu geçişlerinde duvar yüzeyi süslemeleri ile türbenin iç mekânında güney girişin ana salona geçiş koridorunun duvar yüzeylerindeki panolarda ve zemin katta yer alan Şah Cihan’a ait sandukanın süslemelerinde bulunmaktadır. Ağlayan gelin motifinin külliyyedeki yapılar üzerinde bulunduğu yerler, kullanılan malzeme ve teknik

14 Dilik, a.g.e., s. 13-17.

15 Gül Yücel, “Değişik Ekolojilerde *Fritillaria Imperialis* L. Soğanlarının Farklı Yöntemlerle Yetiştirilmesi Üzerinde Bir Araştırma” (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 1999), s. 8.

16 Martyn Rix ve Roger Phillips, *The Bulb Book*, (Londra: Irish Book Center, 1981), s. 18.

17 Yücel, a.g.e., s. 8.

18 Martyn Rix ve Roger Phillips, a.g.e., s. 18.

19 Dilik, a.g.e., s. 17.

özellikleri şu şekildedir:

a- Kırmızı Kumtaşından Yapılmış Sekinin Dış Duvar Süslemelerinde: Dikdörtgen plana sahip kırmızı kum taşından yapılmış olan ve türbe, cami ve mihmanhanesi ile külliye'nin bütünüyle üzerinde yer aldığı seki-platform 110 m. X 250 m. ölçülerinde, 1.30 m. yüksekliğindedir²⁰.

Ağlayan gelin motifi kırmızı kum taşından platform yüzeyinde “chini-khana²¹” denilen nişlerin içerisinde yer alan panolarda bulunmaktadır. Nişler içerisinde panolarda bulunan ağlayan gelin motifleri beyaz mermerle nişlerin etrafı sınırlandırılarak çerçeve içerisinde alınmıştır. Ağlayan gelin motiflerinin doğadaki görünümüyle çok benzer biçimde duvar yüzeyine işlendiği görülmektedir.

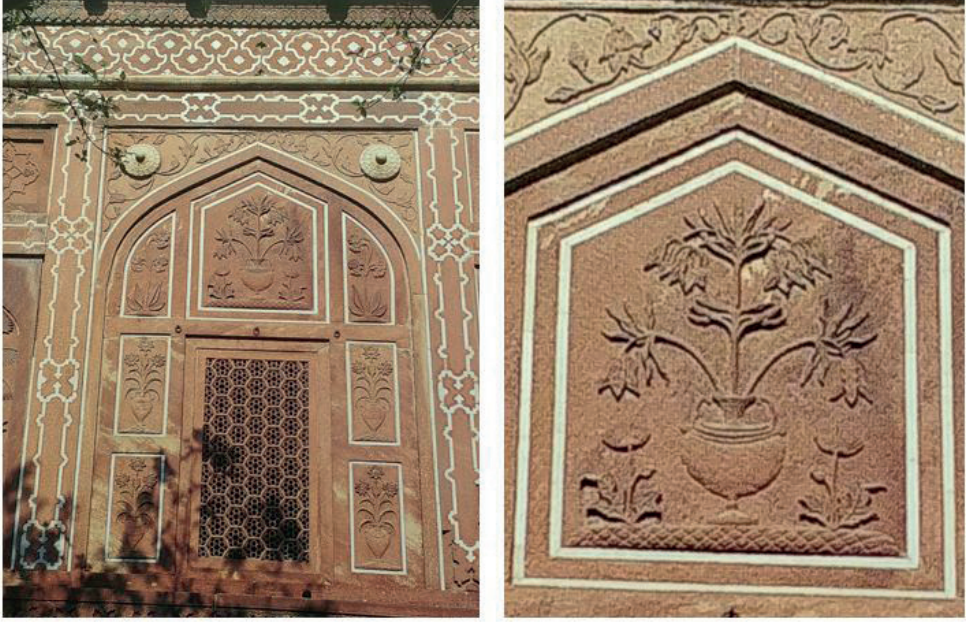
Vazodan ince uzun bir dal halinde yükselmekte olan motifin her iki tarafa doğru ikişer adet yere doğru bakan çanak biçimindeki çiçekleri mevcuttur. Çiçeklerin üzerinde, bitkinin uçları sivri taç şeklinde yaprakları bulunmaktadır. Burada bulunan ağlayan gelin motifinin aşağı doğru uzanır şekilde her dalında birer adet çiçeği bulunmaktadır. Vazonun her iki yanında ise topraktan çıkmış şekilde tomurcuk ve açmış vaziyette laleler bulunmaktadır. Ayrıca duvar yüzeyindeki diğer nişlerin içerisinde de hem vazoda hem de topraktan çıkmış vaziyette bulunan nergisler, zambaklar, güller bulunmaktadır. Seki yüzeyinde vazo içerisinde yer alan ağlayan gelin motifleri burada bulunan diğer motifler gibi kırmızı kumtaşı yüzeyine kabartma tekniği ile işlenmiştir (**Fotoğraf: 6-8**).

Fotoğraf 6: Tac Mahal Türbesi'nin Mehtab Bağı'ndan Genel Görünüşü (Özler, 2016)

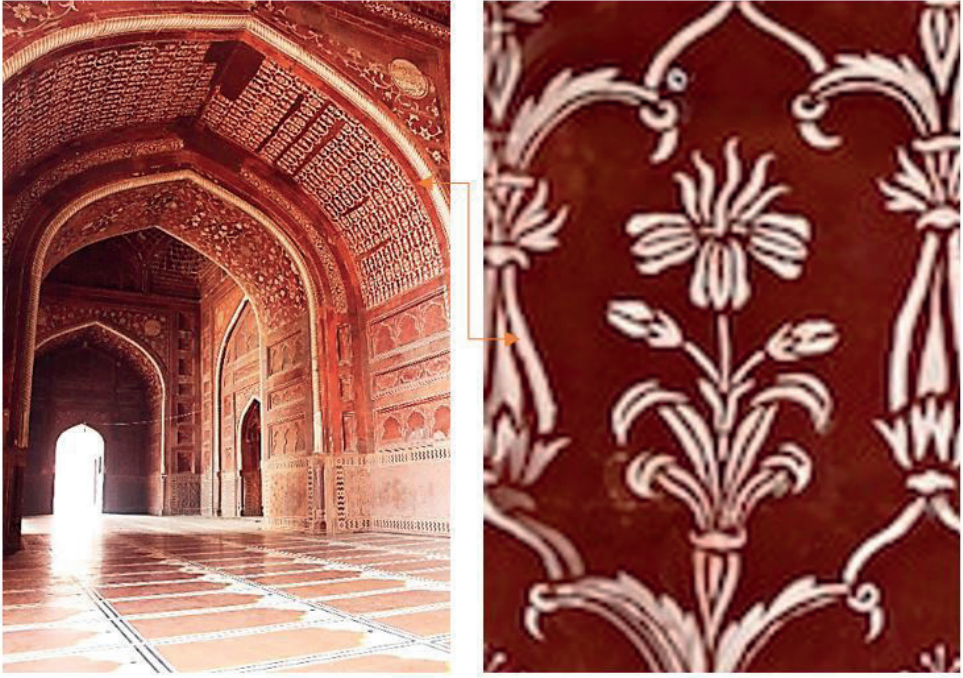
20 Yetkin, a.g.e., s. 329.

21 “Chini Khana” çiçek vazolarının tasvirlerinin yer aldığı duvarlardaki küçük nişlere denilmektedir. Yapıların duvar yüzeylerinde panolarda süsleme kompozisyonlarını duvar yüzeylerindeki diğer süsleme programlarından ayırmak için vurgularken kullanılmaktadır.

Fotoğraf 7, 8: Tac Mahal Kırmızı Seki Üzerinde Yer Alan Ağlayan Gelin Motifi (Koch,2012)

b- Tac Mahal Camisi'nin Tonozlu Geçişlerinde Tavan Süslemelerinde: Tac Mahal Külliyesi'ni oluşturan önemli yapılardan birisi de Tac Mahal Cami'sidir. Tac Mahal Cami'si türbenin batısında yer almaktadır. Mihmanhanesi ile simetrik olarak inşa edilen yapı, beyaz mermerden inşa edilen Tac Mahal Türbesi'nin aksine bütünüyle kırmızı kumtaşıdan yapılmış, kubbesinde ve yapının süslemelerinde beyaz mermer kullanılmıştır. Camisinin üçlü giriş açıklığına sahip bütün dış cephe duvarları panolar halinde yüksek kabartma ile yapılmış süslemeler yanında kırmızı kumtaşı ve beyaz mermerden renkli taş kakma tekniği ile oluşturulmuş yoğun süslemelere sahiptir. Ağlayan gelin motifi; caminin en geniş açıklığına sahip orta mekânın yani mihrabının olduğu bölümde tonozlarla örtülü geçişlerin yüzeylerinde yer almaktadır. İnce uzun bir dal halinde yükselmekte olan motifin yere doğru bakan çiçeklerin üzerinde, bitkinin uçları sivri taç şeklinde yaprakları bulunmaktadır. Bu yaprakların hemen altında bulunan ağlayan gelin motifinin aşağı ve yanlara doğru şekilde üç adet çanak şeklinde çiçekleri bulunmaktadır. Gövdenin üzerinde her dalında bir adet tomurcuk şeklinde çiçeği bulunmaktadır. Burada yer alan ağlayan gelin motifleri nergis çiçekleri ile altlı üstlü sıralı şekilde verilmişlerdir. Ağlayan gelin motifleri, kırmızı kumtaşı üzerine beyaz mermer üzerine kakma tekniği ile oluşturulmuştur (**Fotoğraf: 9-10**).

Fotoğraf 9, 10: Tac Mahal Camisi'nde Yer Alan Ağlayan Gelin Motifi Genel ve Detay Görünüşü (Özler, 2016)

c- Tac Mahal Türbesi'nin Güney Giriş Ana Salon (Şiş Mahal) Duvar Yüzeylerindeki Panolarda: Tac Mahal Türbesi'nde, güney taç kapısından girdikten sonra "Şiş Mahal" denilen alana geçilir. Burası bütünüyle beyaz mermerden üzeri renkli taş kakmalarla oluşturulmuş çeşitli süslemelere sahip en süslü oda, salon anlamında kullanılan geçiş mekanıdır. Aynı düzenleme; Hümayun ve Ekber Şah türbelerinde de bulunmaktadır ve burada olduğu gibi bu türbelerin de en süslü mekânı bu salonlardır.

Tac Mahal Türbesi'nin güney giriş ana salonunun bütün duvar yüzeyleri yoğun olarak bitkisel motiflerle süslenmiştir. Ağlayan gelin motifinin bulunduğu panoların etrafı, yeşil yapraklar içerisinde kırmızı renkte karanfillerden oluşan renkli taş kakma ile oluşturulmuş bordürlerle dikdörtgen çerçeve şeklinde sınırlandırılmıştır. Panonun merkezinde yer alan ağlayan gelin motifinin doğadaki görünümüyle benzer biçimde duvar yüzeyine işlendiği görülmektedir. Topraktan ince uzun bir dal halinde yükselmekte olan motifin, oluşumundan itibaren ters bir şekilde büyüme gösteren ve yere doğru bakan çiçeklerinin üzerinde, bitkinin sivri uçları olan taç şeklinde yaprakları bulunmaktadır. Burada bulunan ağlayan gelin motifinin aşağı doğru şekilde her dalında dört adet çanak şeklinde çiçeği bulunmaktadır. Panonun merkezinde yer alan ağlayan gelin motifinin her iki yanında zambak motifleri bulunmaktadır. Duvar yüzeyine ağlayan gelin motifleri beyaz mermer üzerine yüksek kabartma tekniği ile işlenmiştir (Fotoğraf: 11-13).

Fotoğraf 11, 12: Tac Mahal Türbesi'nin Güney Giriş Ana Salon (Şiş Mahal) Duvar Yüzeylerindeki Panolarda Bulunan Ağlayan Gelin Motifi (Özler, 2016)

Fotoğraf 13: Tac Mahal Türbesi'nin Güney Giriş Ana Salon (Şiş Mahal) Duvar Yüzeylerindeki Panolarda Bulunan Ağlayan Gelin Motifi Detayı (Özler, 2016)

d- Sandukalarda Ağlayan Gelin Motifi: Tac Mahal Türbesi'nde Şah Cihan ve Mümtaz Mahal'e ait zemin kattaki (giriş katında) ana mezar odasında ve alt katta yer alan asıl mezar odasında olmak üzere dört adet sanduka bulunmaktadır. Şah Cihan ve Mümtaz Mahal'e ait sandukaların her biri birbirinden farklı bitkisel motifler ile bezenmiştir. Külliye genelinde bulunan ağlayan gelin motiflerinin en güzel örneği Şah Cihan'a ait zemin katta yer alan sembolik mezar sandukası üzerinde bulunmaktadır. Tac Mahal Türbesi'nde yer alan diğer Şah Cihan'a ait cenazelik katındaki asıl mezar sandukası ile türbedeki Mümtaz Mahal'e ait her iki mezar sandukaları üzerinde bulunan bitkisel motifler arasında ağlayan gelin motifine rastlanılmamıştır. Sandukalarda yer alan süslemeler renkli taş kakma tekniği ile oluşturulmuştur (Fotoğraf: 14-15).

Fotoğraf 14, 15: Birinci Kattaki Şah Cihan ve Mümtaz Mahal'e ait Sembolik Mezar Sandukaları (Özler, 2016)

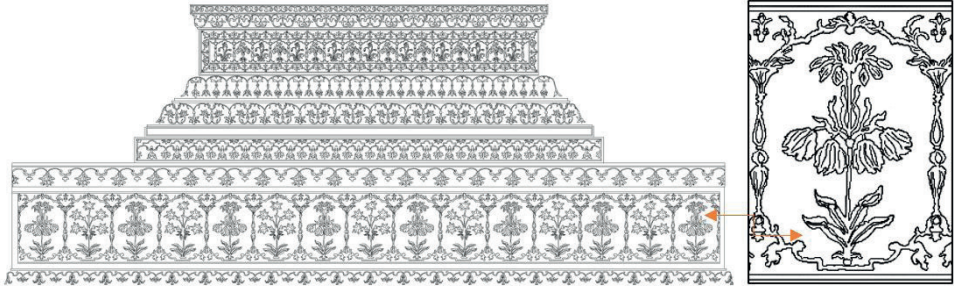
Şah Cihan'ın Sandukası: Türbenin zemin kat ana salonda sembolik olarak yer alan sandukalardan büyük olanı Şah Cihan'a aittir. Türbenin inşaatından yaklaşık otuz yıl sonra²² türbeye getirilmiş olan sanduka Mümtaz Mahal'in mezar sandukasının sağında yer almaktadır. Sandukanın güney ucunda yer alan üzerindeki kitabede sülüs yazı ile 1666 tarihi yer almaktadır. Sanduka şekil ve süslemeleri bakımından Mümtaz Mahal'inkine benzemektedir, ancak daha büyük ölçülerde ve tamamen çiçeklerle kaplıdır. Beyaz mermerden yapılmış olan sanduka dikdörtgen şeklinde yüksek bir kaide üzerinde yukarıya doğru kademeli bir şekilde yükselmekte üzeri yine mermerden düz bir kapak ile örtülmektedir. Sanduka kaideden itibaren kademeli olarak yukarı doğru daralmakta ve her bir kademe şeklinde oluşturulan bölümlerde renkli taş kakmalarla bitkisel motiflerin yer aldığı görülmektedir. Kaide ve sanduka yüzeylerinde renkli taş kakmalarla yapılmış olan on bir adet bitkisel süsleme kuşağı bulunmaktadır. Her bir süsleme kuşağı birbirinden farklı çiçeklerle bezenmiştir. Ağlayan gelin motifleri sandukanın ikinci ve en geniş bordüründe dilimli kemer panolar içerisinde bulunmaktadır. Ağlayan gelin motifleri sanduka yüzeyinde doğadaki görünümüne çok yakın bir şekilde işlenmişlerdir. Toprakta ince uzun bir dal halinde yükselmekte olan motifin yere doğru bakan çiçeklerin üzerinde, bitkinin taç şeklinde sivri biçimde yaprakları bulunmaktadır. Bu yaprakların hemen altında bulunan ağlayan gelin motifinin aşağı ve yanlara doğru şekilde üçer adet tomurcuk halde bulunan çiçekleri bulunmaktadır. Aşağı doğru gövdenin üzerinde ikinci bir şekilde yine sivri yapraklar yanlardan yukarı doğru yükselirken gövdenin her iki yanında ikişer adet çanak şeklinde aşağı doğru açmış çiçekleri bulunmaktadır. Kırmızı renkte ağlayan gelin çiçeklerinin

22 Islam, a.g.e., s. 367-374.

her biri sarı renkte çizgilerle kontürlenmiştir. Sanduka yüzeyinde bulunan ağlayan gelin motifleri iç mekân duvar yüzeylerinde olduğu gibi zambaklarla beraber sıralı bir şekilde yer almaktadır. Stilize kıvrıl dallar arasında dilimli kemer şeklinde çerçeve içerisinde yer alan ağlayan gelin ve zambak motifleri; çiçekleri kırmızı, yaprakları ise yeşil renkte olup; beyaz mermer üzerine renkli taş kakma tekniği ile işlenmiştir. (Fotoğraf: 16-17; Şekil: 2-3).

Fotoğraf 16, 17: Tac Mahal Türbesi Zemin Katta Yer Alan Şah Cihan'a ait Sembolik Mezar Sandukası Yüzeyinde Bulunan Ağlayan Gelin Motifleri (Özler, 2016)

Şekil 2, 3: Tac Mahal Türbesi Zemin Katta Yer Alan Şah Cihan'a Ait Sembolik Mezar Sandukası Yüzeyinde Bulunan Ağlayan Gelin Motifleri (Özler, 2018)

3. Değerlendirme ve Sonuç

Babürlüler; başta Agra olmak üzere Delhi, Lahor, Evrengabad gibi devletin farklı dönemlerde başkentliğini yapan bu önemli şehirlerde büyük ölçüde eserler inşa etmişlerdir. Bu şehirlerde inşa edilen birçok eser incelendiğinde anıtsal ölçülere ve yoğun süslemelere sahip olduğu görülmektedir. Agra ve Lahor'da özellikle Babürlüler'in ekonomik ve siyasi olarak çok güçlü oldukları Cihangir Şah ve Şah Cihan dönemlerinde inşa edilen eserler süslemeleri bakımından oldukça dikkat çekicidir. Babürlü dönemi "Doğu sanatının güzel kokulu çağı" olarak kabul

edilir²³. Bunun en önemli nedeni mimari süslemelerinde görülen bitkisel motiflerin olabildiğince yoğun ve natüralist olarak işlenmiş olmalarıdır. Bu bitkisel motifler çok karmaşık olabildiği gibi bazen oldukça yalın, aynı zamanda stilize ve bir o kadar natüralist bir üslupta bir arada kullanılmıştır. Ayrıca bu bitkisel motifler, renkli taş kakma tekniği kullanımı sayesinde de canlı renkler ile kendini gerçekçi bir biçimde ortaya koymuştur²⁴. Babürlü döneminde özellikle mimari süslemede natüralizm ön plandadır. Bu nedenle bitkisel süslemelerin özellikle doğadaki görünümüne çok yakın bir şekilde işlendiklerini söylemek mümkündür. Bitki türlerinin birçoğu, Babürlü mimarisinde süsleme kompozisyonları aracılığı ile tanıtılmıştır. Bitkinin bu kadar yoğun olarak süslemede yer almasının nedeni, insan ve bitki arasındaki maddi manevi ilişkidir²⁵. Babürlü türbelerinde de bitkisel motiflerin ağırlıkta olmasının en önemli sebebi Babürlü mimarisinde büyük bir önem arz eden zengin bahçe kültürünün yansımaları olabildiği gibi ayrıca bahçenin cennet teması ile ilişkilendirilmesinden de kaynaklanmış olduğu ileri sürülebilir²⁶. Babürlü mimarisinin tarihi, gerçek anlamda Ekber Şah ile başlamış, Cihangir ve Şah Cihan dönemlerinde mimaride değişim ve gelişim hızla devam ettirilmiştir. Ekber Şah, baniliğinde ve denetiminde pek çok kale, türbe, saray ve cami inşa ettirmiştir. Ekber Şah döneminde inşa edilen Agra Kalesi'nin en önemli bölümleri Cihangir ve Şah Cihan dönemlerinde eklenmiştir. Burada bulunan hükümdarların ilaveleri malzeme ve üslup özellikleri ile de ayırt edilebilecek türdendir. Özellikle Ekber Şah'ın kırmızı kumtaşı kullanımı, Cihangir ve Şah Cihan'ın beyaz mermer ve renkli taş kullanımı bunun en iyi örnekleridir. Aynı zamanda süslemede kullanılan teknik ve üslup özellikleri de bu dönemlerin yansımaları olarak en belirleyici unsurlardır. Cihangir Şah döneminde (1605-1627) Agra ve Lahor şehirlerinde çok sayıda eser inşa edilmiştir. Bu eserler Cihangir ve eşi Nur Cihan hatunun baniliklerinde gerçekleştirilmiştir. Cihangir dönemindeki özellikle Agra ve Lahor şehirlerinde inşa edilmiş eserlere bakıldığında yoğun bir süsleme programı dikkati çekmektedir. Babürlüler döneminde mimari süslemelerde bitkisel süslemenin daha natüralist bir şekilde yapılarda görülmesi Cihangir dönemi ile başlamıştır. Cihangir dönemi eserlerinde ağlayan gelin motifinin mimaride görülmemesi, bu motifin Şah Cihan'la birlikte mimari süslemelere katıldığı fikrini güçlendirmektedir. Şah Cihan tarafından inşa edilen yapılarda ilk olarak mimari süslemelerde ağlayan gelin motifi; Tac Mahal Külliyesi'nde türbe ve camide, Agra ve Delhi'deki saray-kalelerinde Şah Cihan tarafından eklenen bölümlerde kullanılmıştır. Delhi Kalesi'nde Şah Cihan döneminde eklenen bölümlerde Divân-ı Âm'da beyaz mermer üzerine renkli taş kakma ve yine Şah Burcu'nda (Nahr-i Bihisht) beyaz mermer üzerine oyularak işlenmiş ağlayan gelin motifleri bulunmaktadır. Agra Kalesi'nde Divân-ı Âm'da beyaz mermer üzerine renkli taş kakma tekniği ile bütün duvar yüzeylerinde panolarda

23 Ghazala Mısbah, "Floral Decoration in Mughal Buildings" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Quaid-i Azam Üniversitesi, 2003), s. 413.

24 Fadime Özler, "Delhi ve Agradadaki Babürlü Türbelerinde Mimari Süsleme (1557-1658)" (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018), s. 271.

25 Gönül Cantay, "Türk Süsleme Sanatında Meyve", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages*, 3/5, (2008), s. 32-64.

26 Özler, a.g.e., 2018, s. 267.

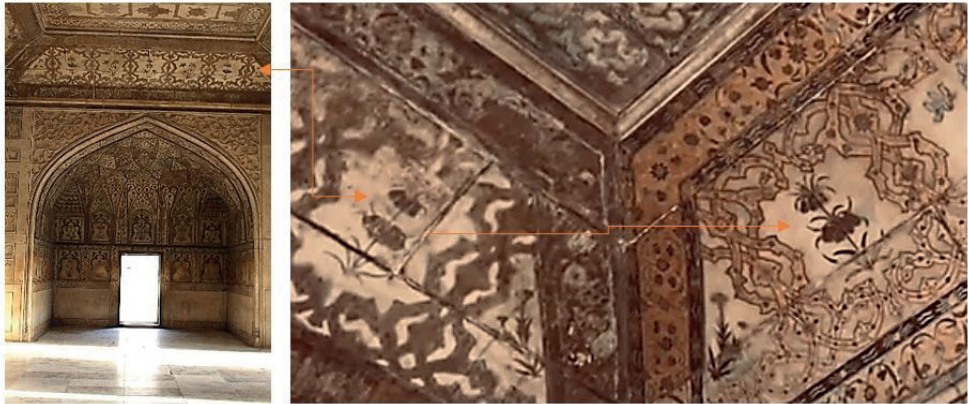
(dadolarında) görülmektedir. Ağlayan gelin motifinin Agra Kalesi'nde görüldüğü en önemli yerlerden birisi de Şah Cihan'ın yatak odasındaki duvar süslemeleridir. Şah Cihan'ın yatak odasında duvar süslemelerinde renkli taş kakma tekniği ile işlenen bu motifin çerçeveleri ise altın ve gümüş yaldız ile kaplanmıştır. Ağlayan gelin motifi sadece renkli taş kakma ya da kabartma tekniği ile değil aynı zamanda Agra Kalesi'nde pencere süslemelerinde kırmızı kumtaşı yüzeyine deliğişi (ajur) tekniği ile de işlenmiştir (Fotoğraf: 18-22).

Fotoğraf 18, 19: Agra Kalesi Divân-ı Âm Genel Görünüşü (Özler, 2016)

Fotoğraf 20: Agra Kalesi Divân-ı Âm Ağlayan Gelin Motifi Genel Görünüşü (Özler, 2016)

Fotoğraf 21, 22: Agra Kalesi Şah Cihan'ın Yatak Odası Duvar Yüzeylerindeki Ağlayan Gelin Motifi Genel Görünüşü (Özler, 2016)

Şah Cihan döneminde ağlayan gelin motifinin görüldüğü en önemli yapı ise hiç şüphesiz Tac Mahal'dir. Tac Mahal Külliyesi içerisinde kırmızı kumtaşı platform yüzeyinde yer alan panolarda, camisinde iç mekânda caminin en geniş açıklığına sahip orta mekânın yani mihrabının olduğu bölümde tonozlarla örtülü geçişlerin kemer yüzeylerinde, türbenin giriş kapısından geçtikten sonra "Şiş Mahal" denilen ana salonunun duvar süslemelerinde ve zemin katta yer alan Şah Cihan'a ait sanduka üzerinde bulunmaktadır. Ağlayan gelin motifi; platform ve camisindeki yüksek kabartma tekniği ile oluşturulurken, iç mekânda duvar yüzeyinde bulunan panolarda mermer yüzeyine oyularak, sanduka yüzeyine ise renkli taş kakma tekniği ile işlenmiştir. Ağlayan gelin motifinin Agra ve Delhi kalelerinde Şah Cihan tarafından yapılan eklemelerde görülmesi, yine bu motifin yoğun olarak Tac Mahal Külliyesi'nde cami ve türbenin süslemelerinde yer alması, bu motifin Şah Cihan baniliğindeki eserlerin süslemelerinde kullanıldığı şeklinde yorumlanmasını güçlendirmektedir. Ki buna ek olarak Agra şehrinde Tac Mahal ile aynı yıl yapımına başlanan ve birbirine çok yakın mesafede bulunan Afzal Han Türbesi yaygın olarak bilinen adı Çinili Ravza'da bu motife rastlanılmamıştır. Oysaki Çinili Ravza'nın hem iç mekânında hem de dış cephe duvarlarında 20'yi aşkın farklı türde bitkisel motif tespit edilmiş ve aynı yıl yapılmış olmasına rağmen bu yapıda ağlayan gelin motifi kullanılmamıştır. Türbe Afzal Han Allami tarafından bizzat yaptırılmıştır. Bu da aynı şehir, aynı dönemde dahi yapılan eserlerde Şah Cihan baniliği dışında bu motife rastlanılmadığının önemli bir kanıtıdır. Bu durum bu motifin Şah Cihan tarafından özenle seçildiğini, aynı zamanda mimari organizasyonda baninin etkisinin de ne boyutta olduğunu göstermektedir.

Ağlayan gelin motifi resim ve minyatürlere de konu olmuş genel olarak turuncu, pembe ve mor renkte ele alınmıştır. İlk olarak Cihangir'in "Güller Albümü"ünde ağlayan gelin çiçeğine rastlanılmıştır. Cihangirname'de, Cihangir ağlayan gelin çiçeğini 1620 Mart ayında Keşmir ziyaretinde görmüş ve çiçek hakkında:

"Özellikle garip bir şekle sahip tuhaf bir çiçek vardı. Turuncu renkli, beş veya altı adet başı vardı, aşağı dönük çiçek açıyor ve içeriden birkaç sivri yaprak dışarı çıkıyordu. Çiçekleri adeta ananas gibi bir şeydi, Keşmir'in çiçekleri saymanın veya sayılmanın ötesinde, hangilerini yazayım"²⁷, şeklinde bahsetmiştir.

Babürlü saray sanatçısı ressam Mansur tarafından bitkisel motiflerin tablosunun oluşturulduğu "Dârâ Şükûh Albümü"ünde ağlayan gelin çiçeği de yer almıştır (**Fotoğraf:** 23-25).

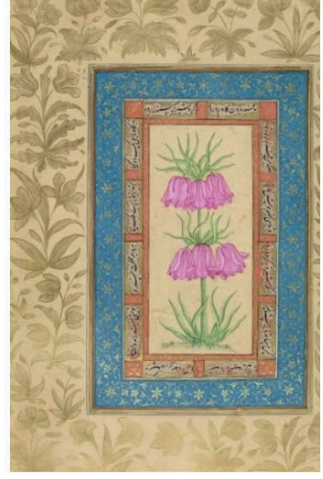
27 Wheeler Thackston, *The Jahangirname Memoirs of Jahangir, Emperor of India* (New York: Oxford University Press, 1999), s. 327,28.; Ebba Koch, "Jahangir as Francis Bacon's Ideal of the King as an Observer and Investigator of Nature," *Journal of the Royal Asiatic Society*, 19(3), (2009), s. 293-338.

Fotoğraf 23-25: 1582-1624

1630-1634

1635

(<https://gulbenkian.pt/museu/en/the-emperors-flowers/>)

Kevorkian tarafından yapılan Şah Cihan'ın Atlı Portresi'nde de Şah Cihan'ın atının eyerinin püsküllerinde turuncu renkte ağlayan gelin çiçeği motifine yer verilmiştir.

Portenin zemininde ve çerçeve kısmında farklı renklerde zambak, lale, nevrüz, gelincik çiçeği, gül ve çeşitli çiçekler yanında mor renkte ağlayan gelin çiçeği motifi de bulunmaktadır.

Şah Cihan portresinde ağlayan gelin çiçeği motifinin yer alması "imparator çiçeği" adının da bu nedenle gelmiş olabileceğini bunlara ek olarak bu çiçeğin Şah Cihan'ın simgesi olarak sembolik bir anlam taşıdığını da söylemek olasıdır (Fotoğraf: 26-27).

Fotoğraf 26, 27: Kevorkian Albümünden Şah Cihan'ın Atlı Portresi (Kevorkian)
(<https://asia.si.edu/object/F1939.46a/>)

Ağlayan gelin motifi Şah Cihan dönemiyle birlikte sadece mimari, resim, minyatür de değil, birçok el sanatları ve taşınılabılır sanat eserlerinde olduğu gibi günümüze ulaşamamış olma ihtimalleri çok yüksek olmakla birlikte halılarda, kumaşlarda hatta genelleme yapmak gerekirse hem el sanatları ürünlerinde hem de dokuma ve kumaş sanatında da bu motifin bir dönem özelliği olarak yer aldığı söylemek mümkündür. Ağlayan gelin motifleri ilk olarak 1630'da tamamlanan ve daha sonra Jaipur'a nakledilen eski Amber Sarayı için yaptırılmış halılar üzerinde görülmektedir. Babürlü dönemine ait en eski halı örnekleri ise Ekber Şah dönemine aittir. İlk imparatorluk halı dokuma atölyeleri Ekber Şah döneminde kurulmuş ve bu dönemde Agra ve Lahor şehirleri önemli halı merkezleri haline gelmiştir. Ekber Şah'tan sonra Cihangir ve Şah Cihan dönemlerinde de halıcılık gelişerek devam etmiştir²⁸. Ancak Ekber ve Cihangir dönemlerine ait günümüze ulaşan halı örneklerinde ağlayan gelin motifine rastlanılmamıştır. XVII. yüzyıla tarihlendirilen günümüze ulaşmış bazı halı örneklerinde de ağlayan gelin motifleri ile karşılaşmıştır²⁹ (**Fotoğraf: 28**).

28 Simon Ray, *Indian and Islamic Works of Art*, (Sergi Kataloğu-91, 2012), s. 197-198, (erişim 10 Aralık, 2020, <https://www.simonray.com/>; erişim 27 Mayıs 2021, <https://www.bonhams.com/auctions/21720/lot/216/>).

29 Amina Okada ve Marie Helene Guelton, *Le Motif Floral Dans Les Texture Moghols: Inde XVIIe et XVIIIe Siecles*, (Paris: Bonhams, 1995), (erişim 10 Aralık, 2020, <https://www.bonhams.com/auctions/21720/lot/216/?category=list>).

Fotoğraf 28: Babürlü Hahılarında Ağlayan Gelin Çiçeği Motifi (Ray, 2012)

Bununla birlikte ağlayan gelin motifine Babürlüler'in çağdaşı olan Osmanlı ve Safevi dönemine ait mimari süslemeler incelendiğinde Safevi döneminde ağlayan gelin motifine rastlanılmazken; Osmanlı döneminde ise XVII. XVIII. yüzyıllara tarihlenen birkaç mimari örnekte, mezar taşında, kitap sanatında ve el yazmasında nadiren de olsa kullanıldığı görülmektedir.

Osmanlı dönemine ait kitap sanatında tespit edilen örnekler; İÜK. T. 5461 sayılı Gaznevi albümü ve İÜK. A. 6228 nolu yazmanın başlık tezhibidir (**Fotoğraf:** 29). İlki 1676-77, diğeri 1711-12 tarihli bu örneklerin çağdaşlarını Topkapı Sarayı Valide Sultan yatak odası çinilerinde ve aynı kompozisyonun tekrarı olan kalem işlerinde görülmektedir. Osmanlı dönemine ait bir başka örnek ise çok daha geç bir döneme tarihlenen SSM /281-308a sayfasında yer alan ağlayan gelin motifidir. Kadıasker Mustafa İzzet Efendi Mushafı ketebe sayfasında, Müzehhib Hasan Hilmi imzası, sayfayı dolduran tek bir ağlayan gelin çiçeği alt kısmında yer almaktadır “Zehebehu Hasan / 1256” Bu hicri tarih karşılığı, miladi 1837'dir (**Fotoğraf:** 30). Taşa işlenmiş olarak ise Turhan Valide Sultan Türbesi yanındaki hazirede bir mezar taşında soğanı ile bitkinin tamamının işlendiği tek örnek olarak karşımıza çıkmaktadır³⁰. Ağlayan gelin çiçeği Osmanlı döneminde özellikle bahçelerde lale, sümbül ve nergis kadar popüler olmuş ancak Osmanlı dönemi süsleme sanatında ne yazık ki yaygın bir kullanımı bulamamıştır. Ağlayan gelin motifi Osmanlı döneminde XVII. yüzyılın ikinci yarısı ve XVIII. yüzyıllarda birkaç örnekle sınırlı kalmıştır.

30 Yıldız Demiriz, **Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler** (İstanbul: Acar Matbaacılık Tesisleri, 1986), s. 334.

Fotoğraf 29, 30: Bİ.Ü. Kütüphanesi T. 5461 Sayılı Gazneli Mahmud Albümü İçindeki Kâğıt Oyma Çiçekler/ Ağlayan Gelin Çiçeği (Ünver, 2010), SSM /281-308a Kadıasker Mustafa İzzet Efendi Mushafı Ketebe Sayfasında Yer Alan Ağlayan Gelin Motifi (SSM /281- 308a)

Sonuç olarak dünya genelinde endemik bir bitki olan ağlayan gelin çiçeğinin, dünya mimarlığında da mimari süslemelerde ünük bir motif olarak kullanıldığı görülmektedir. Ağlayan gelin çiçeğinin süsleme sanatında motif olarak kullanımı ilk olarak XVII. yüzyıl ile başlamaktadır. Osmanlı döneminde ender olarak görülen bu motifin, Babürlü döneminde özellikle Şah Cihan baniliğinde inşa edilen yapıların mimari süslemelerinde vazgeçilmez bir motif olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca Babürlü döneminde Şah Cihan dönemine kadar hiçbir yapıda görülmemekle birlikte Şah Cihan döneminden sonra da inşa edilen yapılarda da bu motife rastlanılmamıştır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Arseven, Celal Esad. *Türk Sanatı Tarihi (Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyini Sanatlar)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1956.
- Arslan, Neşet ve Sarıhan, Ercüment. "Türkiye'nin Fritillaria Türleri ve Bunların Tarımı Konusunda Yapılan Çalışmalar" *II. Süs Bit. Kongresi Antalya*, Ekim 22-24, (2002): 303-309.
- Barbara, Brend. *Islamic Art*. London: A Division Of British Museum Publication Ltd., 1991.
- Baytop, Turhan. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2015.
- Beksaç, Engin. "Tac Mahal," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39: 337-339. İstanbul: Test Yayını, 2010.
- Cantay, Gönül. "Türk Süsleme Sanatında Meyve". *Turkish Studies, International Periodical for the Languages*, 3/5, (2008): 32-64.
- Demiriz, Yıldız. *Osmanlı Kitap Sanatında Natüralist Üslupta Çiçekler*. İstanbul: Acar Matbaacılık Tesisleri, 1986.
- Dilik, Mehtap. "*Şemdinli Lalesi (Fritillaria Imperialis L.) ve Adıyaman Lalesi (F.Persica L.)'Nin Doku Kültürüyle Çoğaltılması*". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.
- İslam, Arshad. "The Taj: An Architectural Marvel or an Epitome of Love?". *Australian Journal of Basic and Applied Sciences* 7, no.9 (Temmuz 2013): 367-74. (erişim: 10.12.2020).
- Koch, Ebba. "The Taj Mahal: Architecture, Symbolism, and Urban Significance". *In Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World*, XXII (2005): 127-149, (erişim: 09.12.2020 <https://archnet.org/publications/5423>).
- Koch, Ebba. "Jahangir as Francis Bacon's Ideal of the King as an Observer and Investigator of Nature". *Journal of the Royal Asiatic Society*, 19(3), (Temmuz 2009): 293-338.
- Koyuncu, Mehmet. "Geofitler". *Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi, Bilim ve Teknik Dergisi*, 27/321 (1994): 72-82.
- Mısbah, Ghazala. "*Floral Decoration in Mughal Buildings*". Doktora Tezi, Quaid-i Azam Üniversitesi, 2003.
- Okada, Amina ve Guelton, Marie Helene. *Le Motif Floral Dans Les Texture Moghols: Inde XVIIe et XVIIIe siecles*. Paris: Cilt6, 1995, (erişim 10 Aralık, 2020, [tps://www.bonhams.com/auctions/21720/lot/216/?category=list.](https://www.bonhams.com/auctions/21720/lot/216/?category=list.))
- Özler, Fadime. "*Delhi ve Agra'daki Babürlü Türbelerinde Mimari Süsleme (1557-1658)*". Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2018.
- Özler, Fadime. "Tac Mahal'in Hat Süslemeleri ile Yazıtlarındaki Sure ve Ayetler Üzerine Bir Değerlendirme". *Bilimname XLI*, 41, no:1 (2020): 991-1028. (erişim: 05.12.2020 <https://doi.org/10.28949/bilimname.698998>).
- Ray, Simon. *Indian and Islamic Works of Art. Sergi Kataloğu-91*, (2012). (erişim 10 Aralık, 2020, <https://www.simonray.com/>; <https://www.bonhams.com/auctions/21720/lot/216/> erişim 27 Mayıs 2021).
- Rix Martyn, ve Phillips, Roger. *The Bulb Book*. Londra: Irish Book Center, 1981.
- Siddiqi, Waqarul Hasan. *World Heritage Series Taj Mahal*. New Delhi: Archaeological Survey of India, 2009.
- Thackston, Wheeler. *The Jahangirnama Memoirs of Jahangir, Emperor of India*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Turani, Adnan. *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1990.
- Yetkin, Suut Kemal. *İslam Mimarisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi, 1965.
- Yücel, Gül. "*Değişik Ekolojilerde Fritillaria Imperialis L. Soğanlarının Farklı Yöntemlerle Yetiştirilmesi Üzerinde Bir Araştırma*". Doktora Tezi. Uludağ Üniversitesi, 1999.